

ВЛАСНІ НАЗВИ ПРОТОК У СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКОГО ОНОМАСТИКОНУ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.
Випуск 2 (50)
УДК 811.161.2'373.2

DOI:10.24144/2663-6840/2023.2(50).439–446

Торчинський М., Торчинська Н. Власні назви проток у структурі українського ономастикону; кількість бібліографічних джерел – 18; мова – українська.

Анотація. Інтерлувіоніми – це власні назви проток. Актуальність теми зумовлена відсутністю наукових праць, присвячених характеристикам цього класу гідронімів.

Мета роботи – виконати комплексний аналіз власних назв проток, які функціонують в українській мові, що передбачає вирішення таких завдань: 1) укласти реєстр інтерлувіонімів; 2) визначити їхні денотатно-характеристичні ознаки; 3) з'ясувати етимолого-словотвірні атрибути; 4) описати особливості функціонування в українській мові; 5) встановити визначальні риси такого типу пропріальних одиниць.

У процесі дослідження встановлено, що власні назви проток – це екстрагідроніми, гідроніми, геотопоніми, абіоніми, переважно реалоніми та індивідуальні макроназви. Переважають складені конструкції, утворені лексико-семантичним способом. Найбільш продуктивні моделі – «прикметник + іменник» та «іменник + іменник», утворені від географічних термінів, що поєднуються переважно з антропонімами, інсулонімами, ойконімами або наутонімами. Основні типи мотиваційних відношень – локативно-, меморіально- та асоціативно-сутнісні. Інтерлувіоніми є давніми або новими, гібридними, низькочастотними, емоційно нейтральними пропріативами, утвореними природним або штучним шляхом. Вони мають відому й непрозору етимологію, побутують у науковому стилі, належать до пасивного словникового складу, регіонально або локально відомі, позбавлені етнокультурного значення. Серед таких пропріативів часто фіксуються явища омонімії та синонімії. Домінують лексичні діахронічні й односистемні варіанти.

Інтерлувіоніми мають багато спільних особливостей із пелагонімами. Для завершення комплексної характеристики екстрагідронімів детального опису потребують власні назви заток і течій.

Ключові слова: власна назва протоки, гідронім, денотатно-характеристичні ознаки, етимолого-словотвірні атрибути, інтерлувіонім, функціональна характеристика.

Постановка проблеми. Гідроніми, тобто власні назви водних об'єктів, не належать до найбільш поширених у мові. За нашими підрахунками, кількість їх становить 106 000, і це насамперед найменш розповсюджені річки (у межах 70 000), озер (близько 20 000) і ставків (до 15 000) [Торчинський 2019, с. 281]. Якщо взяти до уваги, що чисельність усіх онімів наближається до одного мільярда, то це становить орієнтовно лише одну десятитисячну частину.

Водночас продуктивність студій, присвячених дослідженню гідронайменувань, досить висока. Особливо це стосується аналізів власних назв річок, підтвердженням чого, наприклад, можуть бути монографії «Гідронімія басейну Дністра» [Вербич 2017] С.О. Вербича, «Гідронімія Центрального Полісся» [Карпенко 2003] та «Назви річок Нижньої Правобережної Наддніпрянщини» [Карпенко 1989] О.П. Карпенко, «Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя» [Лучик 1996] й «Іншомовні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя» [Лучик 1999] В. В. Лучика та інші.

Власні назви проток, або інтерлувіоніми, менш поширені: зафіксовано «...до 200 найменувань проток, заток і лиманів (*Керченська протока, Хаджибейський лиман*)», а також понад 400 гідронімів, денотати яких знаходяться в інших країнах, зокрема найменувань проток (*Берингова протока, Дарданелли*) [Торчинський 2019, с. 281]. За уточненими даними, чисельність проток становить 220, які, крім основної, мають 142 варіативні найме-

нування (загалом аналізуємо 362 інтерлувіоніми). Такої кількості пропріальних одиниць цілком достатньо, щоб зробити певні висновки й узагальнення щодо творення й функціонування і цього класу онімів зокрема, і гідронімів загалом, що й визначає **актуальність теми** нашої роботи.

Аналіз досліджень. В ономастиці недостатньо праць, присвячених аналізу інтерлувіонімів. Зокрема, у наукових і науково-популярних виданнях Л. Антонової, В. Губарева, В. А. Никонова Л. Пасенко, Л. Петринки, Є.М. Поспелова, О. Шматько, А. Байназарова та М. Височин [Антонова 2011; Губарев 2004; Пасенко 2008; Петринка 2007; Шматько 2009] описується не більше ніж 30 таких найменувань, причому їхні денотати переважно знаходяться за межами України. У «Топонімічному словнику України» М.П. Янка згадано лише три вітчизняні інтерлувіоніми: *Керченська протока, Кілійське й Очаківське гирло*, хоча автор і ставив за мету характеризувати назви «... озер, лиманів, заток і проток...» [Янко 1999, с. 14], а у «Словнику гідронімів України» зареєстровано тільки *Кілійський Дунай (Кілійське гирло)* [СГУ 1979, с. 250]. Фактично джерелом для дослідження стали насамперед численні сайти Інтернету. З'ясування ж етимолого-словотвірних особливостей таких пропріативів потребувало копійки дослідницької роботи.

Мета статті, завдання. Мета роботи – виконати комплексний аналіз власних назв проток, що функціонують в українській мові, а їхні дено-

тати розташовані як на території України, так і за її межами.

Мета дослідження передбачає вирішення таких **завдань**: 1) укласти реєстр інтерлувіонімів; 2) визначити їхні денотатно-характеристичні ознаки; 3) з'ясувати етимолого-словотвірні атрибути; 4) описати особливості функціонування в українській мові; 5) встановити визначальні риси такого типу пропріальних одиниць; 6) порівняти отримані результати з аналогічними даними, які стосуються інших класів найменувань (протягом останніх двох років були озвучені на конференціях доповіді та надруковані або подані до друку у збірниках наукових праць статті, присвячені описам власних назв морів, океанів, сузір'їв, планет і їхніх супутників).

Опис власних назв проток, як і інших розрядів онімної лексики, виконуємо за алгоритмом, який нараховує 38 пунктів, об'єднаних у три блоки: 1) **денотатно-характеристичний**, що має два підблоки: **денотатно-номінативний**, де власні назви розмежуємо за характером іменованих об'єктів, і **денотатно-квалітативний**, де оніми аналізуємо за ознаками денотатів, таких як реальність їх існування, розміри, кількість тощо; 2) **етимолого-словотвірний**, коли з'ясуємо будову, спосіб творення, семантику твірної основи, мотивацію, час виникнення, продуктивність словотвірного типу і т. д.; 3) **функціональний**, де характеризуємо стильову належність, сферу вживання, форму, правопис й відмінювання та інші ознаки власних назв [Торчинський 2014].

Методи та методика дослідження. У процесі аналізу використано *генетичний* (для визначення походження пропріативів), *етимологічний* (для з'ясування особливостей творення назв), *описовий* (встановлення екстралінгвальних особливостей інтерлувіонімів), *структурний* (для характеристики будови найменувань), *функціональний* (для опису ознак, пов'язаних із функціонуванням власних назв проток у різностильових текстах) **методи** дослідження та прийом *кількісних підрахунків* (для встановлення продуктивності різних типів інтерлувіонімів).

Виклад основного матеріалу. В ономастичних словниках і довідниках термін *інтерлувіонім* не функціонував, а власні назви проток кваліфікувалися як гідроніми, якими вважалися найменування будь-яких водних об'єктів, природних чи створених людиною, зокрема океаноніми, пелагоніми, гелоніми, лімніоніми і потамоніми [Бучко Ткачова 2014, с. 69–70].

Запропонований нами термін походить від визначального для ономастики грецизму *онім* та латинського слова *interluviēs* зі значенням «вода, яка протікає; протока» (*Босфор, Гібралтарська протока*) [Торчинський 2008, с. 165].

З'ясуємо інші **детататно-номінативні** ознаки пропріативів. Такі найменування належать до онімного поля **топоніми**, підполя **геотопоніми**, сектора **гідроніми**, підсектора **екстрагідроніми**, тобто це власні географічні назви земних відкритих водних об'єктів (сегменти, підсегменти та піделементи відсутні).

Спільним **денотатно-квалітативним** атрибутом усіх інтерлувіонімів є їхня належність до **абіонімів** (це найменування об'єктів неживої природи: *Малий Мінч, протока Ларсен*).

Незважаючи на те, що топоніми переважно є **індивідуальними** онімами, 9 найменувань проток (4,09 %) можемо вважати **груповими**, оскільки вони є назвами своїх частин: двох (*Корейська протока – Західний і Східний проходи; протока Гінлопена – Південна і Північна брами*), трьох (*Луссонська протока – проходи Бабуян, Баші і Балітанг*) і більше (*Данські протоки – Великий і Малий Бельт, Ересунн, Каттегат*).

Для різних географічних назв неоднаковими є критерії розмежування за розмірами іменованих денотатів. До **мікроінтерлувіонімів** ми віднесли найменування проток шириною до 1 км (19; 8,64 %: *Амукта, Чонгарська протока*); до **мезо-** – шириною від 1 до 10 км (37; 16,82 %: *Берхала, Жижгинська Салма*), а до **макро-** – шириною більш ніж 10 км (139; 63,18 %: *Антикітерська протока, Керченська протока*). Крім того, вважаємо, що варто виокремити й четверту групу – **максіінтерлувіоніми**, тобто найменування проток, ширших за 100 км (24; 10,91 %: *Брансфілд, Дарданелли*). Найбільшими вважаються *протока Дрейка* (довжина – 5 249 км, ширина – 1 110 км) і *Мозамбіцька протока* (довжина – 1 760 км, ширина – від 422 до 925 км), а загалом у цьому різновиді топонімів простежуємо перевагу макронайменувань.

Не ідентифіковано розміру власної назви неіснуючої *протоки Аніан* (0,45 %), яка віднесена до **фантастонімів**; решта гідронімів – **реалоніми** (*Екарма, протока Рікорда*), навіть *Очаківське гирло* в районі Дністровського лиману, яке після прокладання залізниці перестало існувати.

Екстралінгвальна інформація про кожен денотат складається з повідомлень про час і першовідкривача протоки (протягом 1837–1838 рр. *протока Діс* і *протока Сімпсон* були відкриті Томасом Сімпсоном та Пітером Уорреном Дісом і названі в їхню честь), автора найменування (1769 р. шотландський географ Олександр Данримпл назвав протоку іменем Луїса Вас де Торреса, який брав участь у її відкритті 1605 р.), місцезнаходження об'єкта (*Балі* – біля острова й моря Балі), його параметри (*Тонка протока* – тобто вузька), інші особливості (Жан-Франсуа де Лаперуз 1787 р. назвав протоку *Буссоль* у честь свого фрегата) тощо. Іноді на створення назви впливає належність до басейну певного моря (*Горло Білого моря* в Білому морі, *протока Дмитра Лаптева* в морі Лаптевих). Загалом найбільшу кількість проток фіксують між островами Канадського Арктичного архіпелагу (36: *Вайкаунт-Мелвілл*, або *протока Віконта Мелвілла; Джонс*) та біля Курильських островів (22: *протока Єврейнова*, або *П'ята Курильська протока; протока Лужина*, або *Третя Курильська протока*).

Етимолого-словотвірна типологія власних назв проток значною мірою залежить від їхньої будови. У структурній систематизації інтерлувіонімів засвідчено всі три типи найменувань: **прості** (72;

19,89 %: *Жерлаш, Сунда*), **складні** (38; 10,5 %: *Лім-фіорд, Рос-Велком*) і **складені** (252; 69,61 %: *Канал Колумба, Печаківська Салма*), яких, як бачимо, найбільше, і це насамперед моделі «прикметник + іменник» (112; 30,94 %: *Англійський канал, Датська протока*) та «іменник + іменник» (101; 27,9 %: *канал Лемера, протока Бісмарка*); інші структури малопродуктивні, як-от: «прикметник + прикметник + іменник» (*Південні Залізні Ворота, Східна Соловецька Салма*), «іменник + іменник + іменник» (*протока Джеймса Росса, протока Цесаревича Олексія*), «іменник + прикметник + іменник» (*Горло Білого Моря, протока Святого Георга*), «числівник + прикметник + іменник» (*Друга Курильська протока, Шоста Курильська протока*) тощо (*протока Кваквалавакв Землі Першої Надії, протока сера Томаса Сміта*).

Дериваційна систематизація багато в чому подібна до структурної. Прості найменування в основному утворені шляхом **власне семантизації** (63; 17,41 %: *Надія, Фово*), епізодично фіксуються **конверсія** (3; 0,83 %: *Бистра, Фрозен*, тобто «замерзла»), **усічення** (2; 0,55 %: *Зейт*, що, можливо, мотивоване ойконімом Дебре-Зейт; *Прорва* – від назви острова Прорвін) і **суфіксація** (1; 0,28 %: *Дарданелли* – від ойконіма Дарданія). Складні оніми виникли шляхом **зрощення** (23; 6,35 %: *Бока-де-ла-Сьєрте*, тобто «паща змії», *Па-де-Кале* – «протока до Кале»), **словоскладання** (9; 2,49 %: *Данкастер-саунд*, де апелятив – «протока»; *Квінс-канал*) і **абрєвіації** (2; 0,55 %: *ГІСК-коридор* і *ГІСК-прохід*, де *ГІСК* – Гренландія, Ісландія, Сполучене Королівство). Зазначимо, що багато пропріальних одиниць є іншомовними за походженням, словотвір яких визначити важко (особливо розмежувати складання та зрощення), а деривація семи назв **невідомі** (1,93 %: *Косето, Менай*). Домінують же складені інтерлувіоніми, спосіб творення яких кваліфікуємо як **синтаксичний** (252; 69,61 %: *Сангарська протока, Югорський Шар*). Загалом же лексико-семантичний спосіб творення власних назв проток є основним (315; 87,02 %: *Мона, Чорноморська протока*), а морфологічна деривація малопродуктивна (40; 11,05 %: *Манс-де-Тартари*, тобто «Татарський рукав»; *Принс-Риджент*, тобто «принц-регент», потім король Георг IV). Саме назви-словосполучення є **гегемонієм зростальним** типом інтерлувіонілів (кількість таких пропріативів становить понад 75 %, причому з часом вона стабільно збільшувалася).

Основним компонентом складених власних назв проток є однойменний географічний термін **протока** (варіант – **протік**) зі значеннями «1. Рукав річки; річка або струмок, що з'єднує дві водойми... 2. Вузька смуга води між двома ділянками суходолу, яка сполучає два моря, два океани або море з океаном» [СУМ 1977, т. 8, с. 323]. Із першим значенням у нашій роботі термін фіксувався рідко, оскільки для власних назв об'єктів такого типу існує термінопозначення **дельтонім** (фактично аналізується лише кілька таких гідронімів у гирлах Дністра і Дунаю). Варто було б у словнику уточ-

нити другу дефініцію, бо навряд чи можна вважати вузькою протоку завширшки понад 100 км. Наявні 179 фіксацій терміна (це майже половина інтерлувіонімів – 49,45 %), усі – у складених конструкціях, як у препозиції (*протока Мак-Мердо, протока Фішер*), так і постпозиції (*Дуврська протока, Мармурова протока*).

Реєструємо й іншомовні відповідники терміна **протока** у найменуваннях складених (*Малий Бельт, Маточкін Шар*, де **бельт** і **шар** означають «протока») і складних (арабське *Баб-Іскандер* – «протока Олександра»; турецьке *Богазічі* – «внутрішня протока»), рідко – як одиничні пропріативи (*Зунд*, де **зунд** або **сунд** – «вузька звивиста протока»).

Із синонімічним значенням трапляються термінопозначення **канал** – «Наповнене водою штучне річище для судноплавного сполучення між водоймищами» [СУМ 1973, т. 4, с. 86]: 11: *Гран-Каналь, канал де Фідальго*; **гирло** – «1. Місце, де річка впадає в океан, море, озеро або в іншу річку; кінець нижньої течії річки» ... 2. Вузька протока, що з'єднує; річки, затоки, лимани між собою або з морем» [СУМ 1971, т. 2, с. 62]: 10: *Сулинське гирло, Тульчинське гирло*; **прохід** – «Місце, де можна проходити, просуватися, проникати крізь що-небудь, між кимсь, чимсь» [СУМ 1977, т. 8, с. 336]: 10: *прохід Баши, Тасманійський прохід*; **ворота** – «Вузький прохід, по якому йдуть судна між скелями, мілинами і т. ін.» [СУМ 1970, т. 1, с. 741]: 7: *Залізні Ворота, Карські Ворота* та інші (*Північна брама, Священне устя*), зокрема й іншомовні (*Ла-Мани* – «рукав», *Піл-Саунд* – «протока Піла») – загалом 91 гідронім містить літературні (**гирло, канал, прохід**) й місцеві (**промоїна, сунд, шар**) географічні терміни (крім названої вище кількості назв зі словом **протока** у складі).

Зазвичай такі терміни є компонентами складених і складних інтерлувіонімів, поєднуючись із **онімами** (198; 54,7 %: *канал Веллінгтона, протока Джонстон*), рідше – з **апелятивами** (31; 8,56 %: *Північна протока, Східна протока*) або **онімами** й **апелятивами** (18; 4,97 %: *протока сера Томаса Сміта, протока Цесаревича Олексія*).

У першому випадку в цій ролі функціонують антропоніми (87; 23,21 %: *канал Колумба, протока Фокса*), насамперед прізвища (*протока Кука, протока Літке*), рідко – модель «прізвище + ім'я» (*протока Бориса Вількїцького, протока Хуана де Фука*), й відантропонімі прикметники (8; 2,321 %: *Девісова протока, Торресова протока*); інсулоніми (19; 5,25 %: *протока Амуқта, протока Балі*) й відінсулонімі прикметники (13; 3,59 %: *Антикітерська протока, Кунаширська протока*); ойконіми (7; 1,93 %: *Таман-богази, Чанаккале-богази*, де **богази** – «протока») й ад'єктоніми (12; 3,31 %: *Антиохійський шлюз, Істанбульська протока*); відхоронімі прикметники (12; 3,31 %: *Датська протока, Мозамбіцька протока*); наутоніми (8: *протока Бігля, протока Геката*). Серед інших розрядів пропріальних одиниць-мотиваторів виокремимо низку груп вітонімів і топонімів: етніоніми (1; 0,28 %: *Мани-де-Тартари*) й відетнонімі прикметники (5;

1,38 %: *Таврійська протока, Татарська протока*); міфоніми (3; 0,83 %: *Геллеспонт, протока Святого Георга*) й відміфонімі прикметники (2; 0,55 %: *Георгієвське гирло, Геркулесові Стовпи*); пелагоніми (5; 1,38 %: *Балтійська протока, Мармурова протока*), пенінсулоніми (5; 1,38 %: *Арабатська протока, Малаккська протока*); літоніми (4; 1,1 %: *Костін Шар, протока Росаріо*), відпотамонімі (3; 0,83 %: *Ірбенська протока, Маточкін Шар*) та відоронімі (2; 0,55 %: *Гібралтарська протока, Печаківська Салма*) прикметники тощо. Географічні терміни досить часто реєструємо і в багатокомпонентних інтерлувіонімах змішаного типу (18; 4,97 %: *Східна Соловецька Салма, Третя Курильська протока*).

Натомість у відапелятивних структурах гідротерміни трапляються значно рідше (31; 8,56 %: *протока Зради, Північна протока*), зокрема в поєднанні з прикметниками (25; 6,9 %: *Внутрішній прохід, Трав'яна протока*), зоолексемами (3; 0,83 %: *Босфор*, тобто «коров'ячий брід»; *Кальмарсунд*), іншими термінопоняттями (3; 0,83 %: *Бугазьке гирло, Очаківське гирло*, пор. турецьке *очак* – «рів, рівчак», тюркське *богаз* – «гирло, потік»). Апелятиви без термінологічного значення реєструємо не так часто, причому це переважно іншомовні лексеми (12; 3,32 %: *Ликостомон* – «вовча паща», *Принс-Риджент* – «принц-регент»).

Ще менше зафіксовано складених відонімних найменувань проток (9; 2,49 %: *Кілійський Дунай, Фракійський Босфор*).

Прості власні назви проток за семантикою твірних основ можуть бути *відапелятивними* (10; 2,76 %: *Ворота, Океан*) і *відонімними* (62; 17,13 %: *Балі, Мартініка*). Апелятиви – це, зокрема, географічні терміни (5; 1,38 %: *Зунд, Промоїна*), прикметники (3; 0,83 %: *Бистра, Кафірефе* – «мінлива») тощо. Більш розгорнутою є структура похідних від пропріативів, таких як антропоніми (22; 6,08 %: *Робсон, Сміт*), інсулоніми (20; 5,53 %: *Мона, Уруп*), ойконіми (9; 2,49 %: *Отранто, Певек*), наутоніми (9; 2,49 %: *Бусоль, Діскавері*) тощо.

Загалом *відапелятивних* інтерлувіонімів зафіксовано 53 (14,64 %: *Південні Залізні Ворота, Середній прохід*), *відонімних* – 71 (19,61 %: *Д'Антраксто, Юнгитурм*), *відонімно-відапелятивних* – 226 (62,43 %: *Гудзонова протока, протока Клеменса*). *Невідомою* є семантика твірних основ 12 найменувань (3,72 %: *Одо, Сігей*).

Із будовою пропріативів пов'язана і їхня мотивація: у простих вона одинична (89; 24,59 %: *Амукта, Джонс*), а у складних і складених – переважно комбінована (260; 71,82 %: *Великий Бельт, Мессинська протока*); крім того, мотивація невідома в 13 назвах (3,59 %: *Косето, Менай*).

Більш продуктивними різновидами одиничних мотиваційних відношень є: *локативні* (30; 8,28 %: *Домініка, Шадван*), мотивовані насамперед назвами поселень (*Боніфачо, Дарданелли*) і островів (*Анегада, Губаль*), біля яких вони знаходяться; *меморіальні* (26; 7,18 %: *Райс, Фово*), пов'язані з іменами та прізвищами першовідкривачів (*Барроу, Мак-Мердо*), науковців (*Євреїнова, Фокс*), по-

літиків (*Робсон, Сміт*) тощо; *сутнісні* (12; 3,31 %: *Промоїна, Сунда*), що вказують на тип іменованого об'єкта; *асоціативні* (11; 3,04 %: *Бігель, Каммон*), утворені передусім від найменувань кораблів, на яких плавали моряки (*Діскавері, Надія*). Малопоширеними вважаємо *символічні* (5; 1,39 %: *Бока-де-ла-Сьєрпе*, тобто «змієва паща»; *Раукава Морана*, тобто «гірке листя»), *квалітативні* (3; 0,83 %: *Бистра; Каніфаре*, тобто «мінлива»), *ситуативні* (1; 0,28 %: *Босфор*) та *ідеологічні* (1; 0,28 %: *Юнгитурм* – у честь молодіжної організації Німеччини) мотиваційні зв'язки.

Комбінована мотивація, завдяки домінуванню у складі інтерлувіонімів географічних термінів, – це модель «сутнісна + інша мотивація», тобто *меморіально-сутнісна* (109; 30,11 %: *Веллінгтонська протока, протока Гаспар*), *локативно-сутнісна* (94; 25,14 %: *Генічеська протока, Північна брама*), *асоціативно-сутнісна* (20; 5,52 %: *протока Геката, протока Діани*), *квалітативно-сутнісна* (12; 3,31 %: *Добре устя, Тонка протока*), *ідеологічно-сутнісна* (7; 1,93 %: *протока Святого Георгія, Священне устя*), *ситуативно-сутнісна* (2; 0,55 %: *Лім-фіорд, Уцелина «Кодак»*); *символічно-сутнісна* (1; 0,28 %: *Баб-ель-Мандебська протока*, тобто «ворота скорботи»); крім того, у трикомпонентних інтерлувіонімах – *квалітативно-локативно-сутнісна* (12; 3,31 %: *Північні Залізні Ворота, Шоста Курильська протока*). Інші різновиди мотиваційних відношень представлені одиничними назвами, наприклад: *Рос-Велком* – *меморіально-апотропейна*, *Фракійський Босфор* – *локативно-ситуативна*. Як бачимо, локативна, меморіальна, асоціативна та інші види мотивації найбільш поширені, а засоби їх вираження такі ж, як у зразках одиничної. Також зазначимо, що ми віднесли до однієї групи подібні мотиваційні зв'язки з різним порядком розташування складників інтерлувіонімів (*Бассова протока* і *протока Басса* – меморіально-сутнісна мотивація), щоб трохи спростити їхню мотиваційну характеристику.

Незважаючи на те, що *прозору* етимологію мають лише 107 інтерлувіонімів (29,55 %: *Горло Білого моря, Східна протока*), а в більшості топонімів вона *непрозора* (255; 70,44 %: *Дарданелли, Каттегат*), завдяки зверненню на них уваги дослідників як на вагомий географічний об'єкт *відоме* походження 311 назв (85,91 %: *Діксон-Ертранс, Поморська протока*); у 37 найменувань етимологія *гіпотетична* (10,23 %; наприклад, *Маточкін Шар* – або від потамоніма Маточка, або найменування острова Нова Земля, який помори називали Матка; *протока Бельгії* – у честь країни або однойменного корабля), і лише в 14 – *невідомі* (3,86 %: *Анато, прохід Баші*).

Природним шляхом виникли 195 переважно архаїчних і давніх інтерлувіонімів (53,87 %: *Мессинська протока, Певек*), а *штучним* – 167 здебільшого нових, номінагор яких відомий (46,13 %: *Австрійська протока, протока Невельського*).

Переважають *гібридні* конструкції (178; 49,17 %: *протока Кука, Сангарська протока*), до складу яких часто входять вітчизняні географічні

терміни та іншомовні антропоніми (*протока Ланкастера, протока Пірі*), топоніми (*Гренландська протока, прохід Бабуян*), прагматоніми (*протока Діани, протока Фрама*) тощо. Як **питомі** кваліфікуємо протослов'янські власні географічні терміни (69; 19,06 %: *протока Надії, Середня протока*), а **запозиченими** є слова іншомовного походження й варваризми, зафіксовані у вітчизняних джерелах (115; 31,77 %: *Піл-Саунд, Цугару*).

За темпоральними особливостями власні назви проток поділяємо на **архаїчні**, відомі з давніх часів до кінця X ст. й розташовані насамперед у межах Середземного моря і його довкілля (26; 7,18 %: *Геллеспонт, Гібралтар*), **давні**, що виникли протягом XI–XVIII ст. у процесі вивчення Австралії, Азії та Америки (їх найбільше – 198, або 54,7 %: *Карські Ворота, Формозька протока*) і **нові**, утворені у XIX–XX ст. під час поглибленого дослідження Землі (138; 38,12 %: *Зоря, протока Сенявіна*). **Новітні** найменування (XXI ст.) відсутні.

Функціональні особливості інтерлувіонімів менш розмаїті, що пов'язано з незначною кількістю таких пропріативів, відсутністю денотатів на значній території України, відповідно – і маловагомістю їх для більшої частини населення.

Побутують власні назви проток переважно в **науковому** стилі, рідше – в **художньому** й **розмовно-побутовому**, що зумовлює виконання ними як специфічних для наукового мовлення **номінативної, гносеологічної, інформативної** та **когнітивної** функцій, так і решти інших, однак не досить активно.

Серед лексико-семантичних категорій представлені насамперед омонімія і синонімія.

Омонімічні відношення простежуємо між інтерлувіонімами (найменуваннями реальних об'єктів) та іншими розрядами пропріальних одиниць:

1) інтерлувіопостонімами, тобто онімами, вжитими в художніх текстах (*Магелланова протока* в романі Ж. Верна «Діти капітана Гранта», *Босфор* в романі П. Загребельного «Роксолана»). Зазначимо, що такі пропріативи трапляються переважно без додаткових семантичних нашарувань, а їхня синтаксична роль – здебільшого обставини місця (адвербіальні локативні синтаксеми);

2) артіфрагментоінтерлувіонімами – найменуваннями проток, засвідченими в інших видах мистецтва, наприклад, у кіно (фільми Р. Флейшера «Невідоме: Везіння Дрейка» і Р. Хетча «Велика війна Магеллана»);

3) бібліонімами, коли назви проток є компонентами найменувань художніх, документальних, наукових та інших друкованих праць (романи О. Больних «*Дарданелли 1915*. Найбільш кривава поразка Черчилля» та Е. Сафарли «*Солодка сіль Босфору*»);

4) іншими топонімами, переважно пов'язаними певними відношеннями з інтерлувіонімами (*Балі* – море, острів і протока; *Гудзонова* – затока і протока);

5) антропонімами, які стали назвами проток (*Барроу, Еванс* – Дж. Барроу, Е. Еванс, моряки бри-

танського флоту);

6) найменуваннями матеріальних і нематеріальних об'єктів, співзвучних із назвами проток (*Золото Ворота* – хорова капела «Золоті ворота», *Зоря* – шхуна «Зоря»);

7) окремими апелюваннями (*Ворота* – ворота, *Надія* – надія).

Як **синоніми** кваліфікуємо різні найменування тієї самої протоки (*Керченська протока*, або *Кіммерійський Босфор*; *протока Лужина*, або *Третья Курільська протока*).

Менш поширені **полісемія** (однакові назви різних проток, наприклад, *Очаківське гирло* в дельтах Дністра і Дунаю; *Північна протока* в Карському і Східносибірському морях та між Англією й Ірландією), **паронімія** (інтерлувіоніми, що відрізняються однією або кількома фонемами: *протоки Брансфілд і Максфілд, Юрі і Юрій*) та **антонімія** (явище бінарної опозиції: *Великий і Малий Бельт; Південні і Північні Залізні Ворота*).

Як уже зазначалося, зафіксовано 362 власні назви 142 проток, тобто коефіцієнт динаміки назвотворчого процесу становить 2,5493 (для порівняння: 2,0517 у пелагонімів), тобто фактично кожен іменованний об'єкт має більш ніж два найменування. Серед варіантних назв трапляються **лексичні** (по суті, синоніми: 160; 72,73 %: *Арабатська протока – Промойна, протока Джорджія – Гран-Каналь*), **синтаксичні** (56; 25,45 %: *Гирло Прорва – Прорва, Карські Ворота – Ворота*), **словотвірні** (4; 1,82 %: *Канал Квінс – Квінс-канал, Юрі – Юрій*) та **фонетичні** (5: *протока Перрі* або *Паррі, протока Аро* або *Харо*) алоніми (продуктивність останньої не визначаємо, оскільки немає відмінностей в етимолого-словотвірних ознаках), а також **діахронічні** (170; 77,27 %: *Жерлаш – протока Бісмарка, Тайванська протока – Формозька протока*) й **синхронічні** (50; 22,73 %: *Басова протока – протока Басса, протока Бейл-Айл – Бейлайльська протока*), **одно-** (182; 82,73 %: *Керченська протока – Таврійська протока, Тасманійська протока – Тасманійський прохід*) й **різносистемні** (38; 17,27 %: *протока Олександра – Баб-Іскандер, протока Піла – Піл-Саунд*). Як бачимо, домінують лексичні діахронічні односистемні варіантні назви.

Офіційними прийнято вважати основні найменування проток, зокрема модель «географічний термін + засіб ускладнення», натомість варіантні кваліфікуємо як **неофіційні** (*протока Райса – Райс, Цугарська протока – Цугару*). Офіційні конструкції побутують у **мові** (*протока Мак-Мерло, протока Франкліна*), усічені (однослівні) більш поширені в **мовленні** (*Мак-Мерло, Франклін*), а в **мові** й **мовленні** трапляються найменування лише найбільш відомих проток (*Гібралтарська протока, Ла-Мани*).

Остання група гідронімів, тобто **загальновідомі** назви, також може бути віднесена до **активного словникового запасу**, в загальнономовній сфері – до **домінуючого** або **активного** кіл. Решта інтерлувіонімів є **регіонально** чи **локально відомими** або **невідомими**, а в індивідуальній і територіально-

корпоративній сферах належить переважно до **пасивного** або **потенційного** кіл (можливо, за винятком тих осіб, для кого морська справа є професією або хобі). Традиційно різновиди топонімів, зокрема й інтерлувіоніми, відносимо до макроконцепту 'Простір' і мезоконцепту 'Земля'.

Невелика кількість власних назв проток дає підстави кваліфікувати їх як **низькочастотні**.

Згідно з українським правописом, власні найменування проток пишуться з великої літери, а родові лексеми (переважно географічні терміни) – з малої (*Істанбульська протока, протока Фріза*), однак якщо такі слова вжиті з переносним значенням (*Золоті Ворота, Стовпи Геркулеса*) або іншомовні термінопозначення (*Західна Соловецька Салма, Скагеррак Сунд*) – з великої. Зазначимо також, що окремі інтерлувіоніми вживаються у формах, які не відповідають нормативним: наприклад, похідні від назв кораблів пишуться без лапок (назва *протока, Діана* (або просто *Діана*) мотивована наутонімом «Діана»), в іменниково-іменникових структурах другий компонент, який зазвичай є антропонімом-генітивом, стоїть у називному відмінку (*протока Риголд*), а одиничний, навпаки, функціонує в родовому замість називного (*Мак-Клюра*).

Наявність великої кількості омонімічних структур не дозволяє постійно ідентифікувати окремі пропріальні одиниці як інтерлувіоніми, оскільки, наприклад, *Золоті Ворота*, крім протоки, – це й брама Єрусалима й Києва, міст біля Сан-Франциско, роман О. Бердника, фільм Ю. Солнцевої, київський міський есперанто-клуб, станція метро в Києві, золота монета НБУ тощо.

Значна частина інтерлувіонімів є **відмінюваними** структурами (174; 48,07 %: *Чорноморська протока, Юкатанська протока*), причому переважно вони відмінюються за зразком іменників (часто – із прикметниками або числівниками) жіночого роду однини, оскільки стрижневий географічний термін «протока» теж жіночого роду. Із цієї причини у **відмінювано-незмінних** конструкціях (158; 43,64 %: *протока Скаген, протока Фово*) основа відмінювання аналогічна. **Незмінних** лексем зафіксовано 30 (8,29 %: *Сноу, Цугару*), і це переважно слова іншомовного походження.

Конотативних, асоціативних, символічних, етнокультурних значень, пов'язаних з інтерлувіонімами, фіксуємо дуже мало: переважно простежується сема 'дуже далеко', рідше – інші (наприклад,

шторми у *протоці Дрейка*). Домінує й **нейтральне емоційне забарвлення** (*Берингова протока, протока Головнина*), проте зв'язок із прямим значенням компонентів таких пропріальних одиниць частково забезпечує як позитивну (*Добре устя, Священне устя*), так і негативну (*Ликомстамон*, тобто «вовча паща»; *протока Зради*) їхню конотацію.

Висновки. Власні назви проток – це екстрагідроніми, гідроніми, геотопоніми, абіоніми, переважно реалоніми й індивідуальні макроназви. Переважають складені конструкції, утворені лексико-семантичним способом (власне семантизацією та синтаксичним різновидом, де найбільш продуктивні моделі – «прикметник + іменник» та «іменник + іменник»), із комбінованою мотивацією (зокрема локативно-, меморіально- та асоціативно-сутнісною), відапелятивно-відонімі, у складі яких переважають географічні терміни, що поєднуються з антропонімами, інсулонімами, ойконімами, наутонімами або прикметниковими похідними від них. Більшість інтерлувіонімів є давніми або новими, гібридними, низькочастотними, емоційно нейтральними пропріативами, утвореними або природним шляхом (здебільшого архаїчні і давні), або штучним (переважно нові). Вони мають відому й непрозору етимологію, побутують у науковому стилі, належать до пасивного словникового складу (в індивідуальній і територіально-корпоративній сферах – пасивне або потенційне кола), регіонально або локально відомі, позбавлені етнокультурного значення, є складником макроконцепту 'Простір' і мезоконцепту 'Земля'. Серед таких пропріативів часто фіксуємо явища омонімії (співзвучні насамперед із топонімами, антропонімами, поетонімами, артіфрагментонімами) та синонімії. Домінують лексичні діахронічні й односистемні варіанти. Інтерлувіоніми здебільшого мають усталений правопис, є відмінюваними або відмінювано-незмінними конструкціями (відмінюються переважно за зразком іменників жіночого роду однини).

Інтерлувіоніми мають багато спільних особливостей із пелагонімами за денотатно-характеристичними, етимолого-словотвірними та функціональними критеріями (можливо, диференційними ознаками є більш тісний зв'язок з інсулонімами та наутонімами). Із метою завершення комплексної характеристики екстрагідронімів потребують детального опису власні назви заток і течій.

Література

1. Антонова Л.В. Дивовижна географія. Харків: Ранок, 2011. 208 с.
2. Бучко Д.Г., Ткачова Н.В. Словник української ономастичної термінології. Харків: Ранок-НТ, 2012. 256 с.
3. Вербич С.О. Гідронімія басейну Дністра. Луцьк: Терен, 2017. 544 с.
4. Губарев В.К. Географія світу: довідник школяра і студента. Донецьк: ТОВ ФКФ «БАО», 2004. 576 с.
5. Карпенко О.П. Гідронімія Центрального Полісся. Київ: Кий, 2003. 317 с.
6. Карпенко О.П. Назви річок Нижньої Правобережної Наддніпрянщини. Київ: Наукова думка, 1989. 189 с.
7. Лучик В.В. Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя. Кіровоград, 1996. 235 с.
8. Лучик В.В. Іншомовні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя. Кіровоград, 1999. 103 с.
9. Пасенко Л.В. Новий довідник: Географія. Київ: Казка, 2008. 992 с.

10. Петринка Л.В. Усі географічні назви (за шкільною програмою). Харків: Торсінг плюс, 2007. 288 с.
11. Протоки. *Вікіпедія*. URL: <http://surl.li/goqhe> (дата звернення: 10.05.2023).
12. Словник гідронімів України. Желєзняк І.М., Корєпенєва А.П., Масєнко Л.Т. та ін. Київ: Наукова думка, 1979. 780 с.
13. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
14. Торчинський М.М. Квантитативна характеристика власних географічних назв. *Вісник Львівського університету*. Серія Філологічна. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019. Вип. 72. С. 276–287.
15. Торчинський М.М. Онімна система і критерії її аналізу. *Наукові записки Тернопільського національного університету*. Серія: Мовознавство. Тернопіль, 2014. Вип. 11. С. 282–287.
16. Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький: Авіст, 2008. 548 с.
17. Шматко О.Є., Байназаров А.М., Височин М.Ю. та ін. Географія за всією шкільною програмою: практичний довідник. Харків: Весна, 2009. 426 с.
18. Янко М.Т. Топонімічний словник України: словник-довідник. Київ: Знання, 1998. 432 с.

References

1. Antonova L.V. (2011) *Dyvovyzhna heohrafiia [Amazing Geography]*. Kharkiv: Ranok. 208 s. [in Ukrainian].
2. Buchko D.H., Tkachova N.V. (2012) *Slovyk ukrainskoi onomastychnoi terminolohii [Dictionary of Ukrainian Onomastic Terminology]*. Kharkiv: Ranok-NT. 256 s. [in Ukrainian].
3. Verbych S.O. (2017) *Hidronimiia baseinu Dnistra [Hydronymy of the Dniester Basin]*. Lutsk: Teren. 544 s. [in Ukrainian].
4. Hubariiev V.K. (2004) *Heohrafiia svitu [Geography of the World]: dovidnyk shkoliara i studenta*. Donetsk: TOV FKF «BAO». 576 s. [in Ukrainian].
5. Karpenko O.P. (2003) *Hidronimiia Centralnoho Polissia [Hydronymy of the Central Polissya]*. Kyiv: Kyi. 317 s. [in Ukrainian].
6. Karpenko O.P. (1989) *Nazvy richok Nyzhnioi Pravoberezhnoi Naddnyprianshyny [Names of the Rivers of the Lower Right Bank of the Dnipro region]*. Kyiv: Naukova dumka. 189 s. [in Ukrainian].
7. Luchyk V.V. (1996) *Avtokhtonni hidronimy Serednioho Dnipro-Buzkoho mezhyrichchia [Autochthonous Hydronyms of the Middle Dnipro Buh interfluve]*. Kirovohrad. 235 s. [in Ukrainian].
8. Luchyk V.V. (1999) *Inshomovni hidronimy Serednioho Dnipro-Buzkoho mezhyrichchia [Hydronyms in Other Languages of the Middle Dnipro Buh interfluve]*. Kirovohrad. 103 s. [in Ukrainian].
9. Pasenko L.V. (2008) *Novyi dovidnyk: Heohrafiia [New Directory: Geography]*. Kyiv: Kazka. 992 s. [in Ukrainian].
10. Petrynka L.V. (2007) *Usi heohrafichni nazvy (za shkilnoi prohramoiu) [All Geographical Names (according to the School Curriculum)]*. Kharkiv: Torsinh plus. 288 s. [in Ukrainian].
11. Protoky (2023) [Channels]. *Vikipediia*. URL: <http://surl.li/goqhe> [in Ukrainian].
12. *Slovyk hidronimiv Ukrainy (1979) [Dictionary of Hydronyms of Ukraine]*. Zheliezniak I.M., Korepenova A.P., Masenko L.T. ta in. Kyiv: Naukova dumka. 780 s. [in Ukrainian].
13. *Slovyk ukrainskoi movy (1970–1980) [Dictionary of the Ukrainian Language]: v 11 t.* Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
14. Torchynskyi M.M. (2019) *Kvanytatyvna kharakterystyka vlasnykh heohrafichnykh nazv [Quantitative Characteristics of Proper Geographical Names]*. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii Filolohichna*. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. Vyp. 72. S. 276–287 [in Ukrainian].
15. Torchynskyi M.M. (2014) *Onimna systema i kryterii ii analizu [Onymous System and Criteria for Its Analysis]*. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Movoznavstvo*. Ternopil. Vyp. 11. S. 282–287 [in Ukrainian].
16. Torchynskyi M.M. (2008) *Struktura onimnoho prostoru ukrainskoi movy [The Structure of the Nominal Space of the Ukrainian Language]*. Khmelnytskyi: Avist. 548 s. [in Ukrainian].
17. Shmatko O.Ye., Bainazarov A.M., Vysochyn M.Yu. ta in. (2009) *Heohrafiia za vsieiu shkilnoi prohramoiu [Geography in the Entire School Curriculum]: praktychnyi dovidnyk*. Kharkiv: Vesna. 426 s. [in Ukrainian].
18. Yanko M.T. (1998) *Toponimichnyi slovyk Ukrainy [Toponymic Dictionary of Ukraine]: slovyk-dovidnyk*. Kyiv: Znannia. 432 s. [in Ukrainian].

PROPER NAMES OF CHANNELS IN THE STRUCTURE OF UKRAINIAN ONOMASTICS

Abstract. Interluvionym names are the proper names of channels. The relevance of the topic is due to the lack of scientific works devoted to the characteristics of this class of hydronyms.

The purpose of the work is to perform a comprehensive analysis of the proper names of canals that function in the Ukrainian language.

The purpose of the study involves solving the following tasks: 1) to draw up a register of interluvionym names;

2) determine their denotative and characteristic features; 3) find out etymological and word-forming attributes; 4) describe the peculiarities of functioning in the Ukrainian language; 5) establish the defining features of this type of proprietary units.

During the research, it was established that the proper names of the channels are extrahyponyms, hyponyms, geotonyms, abonyms, mostly realonyms, and individual macronames. Compound constructions formed by the lexical-semantic method prevail. The most productive models are “adjective + noun” and “noun + noun”, formed from geographical terms that are combined mainly with anthroponyms, insulonyms, oikonoms, or nautonyms. The main types of motivational relations are locative-, memorial-, and associative-substantial. Interlunonyms are ancient or new, hybrid, low-frequency, emotionally neutral onyms, formed naturally or artificially. They have a known and unclear etymology, are used in a scientific style, belong to the passive vocabulary, and are regionally or locally known. Interlunonyms are devoid of ethnocultural meaning. The phenomena of homonymy and synonymy are often recorded among such propriatives. Lexical diachronic and single-system variants dominate.

Interlunonyms have many features in common with pelagonyms. To complete the comprehensive characterization of extrahyponyms, proper names of bays and currents require a detailed description.

Keywords: proper name of the channel, hyponym, denotative and characteristic features, etymological and word-forming attributes, interlunonym, functional characteristic.

© Торчинський М., 2023 р.; © Торчинська Н., 2023 р.

Михайло Торчинський – доктор філологічних наук, професор кафедри української філології Хмельницького національного університету, Хмельницький, Україна; mina@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-5268-0237>

Mykhailo Torchynskyi – Doctor of Philology, Professor of the Department of Ukrainian Philology, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine; mina@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-5268-0237>

Наталія Торчинська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету, Хмельницький, Україна; torchynskan@khmnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-6182-0027>

Nataliya Torchynska – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Slavic Philology of Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine; torchynskan@khmnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-6182-0027>